

folk/ed. Derg, 2022; 28(4)-112. Sayı/Issue -Güz/Autumn
DOI: 10.22559/folklor.2274

Araştırma makalesi/Research article

Mülkiyet Tutkusunun Türkiye Toplumsal Hafızasına Yansımaları: Orhan Kemal Romanları Odağında Bir İnceleme

Reflections of Passion for Ownership
on the Collective Memory of Turkey:
An Analysis of the Focus in Orhan Kemal's Novels

Hüseyin Köse*
Mazlum Vesek**

Öz

Mülkiyet kavramı, sadece siyasal iktisat kuramı açısından değil; sosyolojik, sanatsal ve edebî alanlarda da eleştirel nitelikli birçok çalışmaya konu olmuştur. Özünde, sermayenin üretici emek karşısındaki müteahkim gücünü adlandıran mülkiyetçi ideolojinin edebi-sosyolojik diskurda ele alınış biçimleri ve çerçevelenme düzeyleri bize belli bir tarihsel dönemde egemen olan ilişki biçimleri, mülkiyet kavrayışı ve bu kavrayışın toplumsal hafızada tuttuğu yer hakkında önemli ipuçları verebilir. Çalışmada, yazar Orhan Kemal'in romanlarına ve roman karakterlerine yansıdığı biçimiyle, mülkiyet tutkusu ve mülkiyetçi ideolojinin ne tür kültürel de-

Geliş tarihi (Received): 4-05-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 11-10-2022

* Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi/ Ataturk University Faculty of Communication. huseyink180@yahoo.com. ORCID 0000-0001-5697-9009

** Araştırmacı-Yazar/ Researcher-Writer. gazetecimazlumvesek@gmail.com. ORCID 0000-0001-7484-2807

ğer tartışmalarına tanıklık ettiği, dolayısıyla Türkiye toplumsal hafızasına etkileri ve bu etkinin ne tür bakış açıları, ilişki tarzları ve davranış kalıpları yarattığı konusunu incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada yazarın 50'li yılların başlarından 70'li yılların sonlarına dek uzanan edebî mesaisinin verimlerini temsil eden altı eseri ihtiva ettikleri mülkiyet tutkusu ve mülkiyetçi ideoloji eleştirisi odağında içerik analizi yöntemiyle incelenmeye tabi tutulmuştur. Türkiye'de mülkiyet tutkusu-toplumsal hafıza ilişkisini tartışmaya açması anlamında, çalışmanın Türkçe edebiyat sosyolojisi araştırma alanına önemli bir katkı olacağı değerlendirilmektedir. Çalışmada, zamanla değişen mülkiyet biçimlerinin bireylerdeki mülkiyet algısı ve düşüncesini de değiştirdiği, bu durumun da Türkiye toplumsal hafızasında farklı kişilik tipleri ve buna bağlı davranış örüntüleri ürettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Orhan Kemal, mülkiyet tutkusu, roman, toplumsal hafıza*

Abstract

The matter of ownership is among the most controversial subjects of critical economy-politics, and it basically notes the materialized insecurity of the acquisition of wealth through inefficient processes. The concept has been a subject of many critical studies, not only in terms of the political economy, but also in sociological, artistic, and literary fields. Essentially, the methods of addressing and framing the levels of ownership ideology, which names the imperious power of capital against productive labor in literary-sociological discourse, can give important clues about the dominant relations in a particular historical period, the conception of ownership, and the place that this conception has in the collective memory. In this study, the issue of the types of cultural value debates the passion for ownership and ownership ideology, as reflected in Orhan Kemal's novels and novel characters, and therefore, their effects on the collective memory of Turkey, as well as the various perspectives, relationship styles, and behavioral patterns this influence creates. For this purpose, six of Orhan Kemal's novels dated between the beginnings of the 1950s to the end of the 1970s, were examined using content analysis and focusing on the passion for ownership if any and the criticism of ownership ideology. It is assumed that this study will be an important contribution to the research field of Turkish literature sociology, in the sense that it showcases the relationship between passion for ownership and collective memory to the discussion in Turkey. It was concluded that the ownership forms that change over time also change the perception and thought of ownership in individuals, and this situation draws attention to different personality types and related behavioral patterns in the collective memory of Turkey.

Keywords: *Orhan Kemal, passion for ownership, novel, collective memory*

Extended summary

Background: It is a fact that the passion for ownership, the emotional and intellectual impulses that lead to the development of the ideology of ownership starts with the desire for power and it structured as a social history perception that is full of conflicts backed up by the

instinct of ownership. Literary-sociological discourse also has its share of these conflicts in question. Ownership is one of the important and controversial subjects in social history and critical political economy. The concept has been subject to many critical studies, not only in terms of political economy, but also in sociological, artistic, and literary fields. Essentially, methods utilised to address and frame the levels of ownership ideology, which names the imperious power of capital against productive labour in literary-sociological discourse, offer important clues regarding dominant relations of a certain historical period, the notion of ownership, and the place this conception has in the collective memory. This subject is important regarding the sociology of literature, especially in terms of its shaping effect on collective memory, as well as the structuring effects of the sense and thought of ownership on the general architecture of social relations. It is assumed that this study will be an important contribution to the research field of Turkish literature sociology, that it brings the passion for ownership and ownership ideology into the discussion by discussing them in a unique combination with social memory as much as possible.

Research Purpose: In this study, it was aimed to examine the kinds of cultural value debates pertaining to passion for ownership and ownership ideology, as reflected in Orhan Kemal's novels and novel characters and their effects on the collective memory of Turkey, and what kind of perspectives, relationship styles, and behavioural patterns this influence has created. In line with this purpose, Orhan Kemal's literary works dated from the beginning of the 1950s to the end of the 1970s, were the foci of this study. The aim was to determine the place the concept of ownership and ownership ideology occupy in the collective memory of Turkey through the hero's thoughts, tendencies, and lives, understanding of each other, attitudes, and behaviours as reflected in these novels. Again, in line with this purpose, the passion for ownership in Turkey's collective memory as reflected in the actions and discourses in Orhan Kemal's novel characters, was also traced.

Methodology: In this study, six of Orhan Kemal's novels, discussing passion for ownership and ownership ideology were analysed using mixed methods consisting of content analysis and literature reviews. As known, content analysis is a research method based on the subjective interpretation of the content of texts, and within this aspect, it offers the researcher the opportunity to research the social reality by making inferences about the written/visible contents of the presented social reality. A literature review, on the other hand, allows the opportunity to notice and complete the missing issues, as well as take into account accumulated knowledge about the subject or concept in focus.

Findings: With regards to the concept of ownership in Orhan Kemal's novels, not only was the subject of relations types, that were structured in society from the 1950s to the 1970s set forth, but also information and findings that provided a historical panorama of various events like the -Armenian relocation, some remnants related to ethnic issues transferring from the Ottoman Empire to the Turkish Republic, the practice of the Greek-Turkish population exchange, the events of September 6th-7th, etc.- earned a large place in Turkey's collective memory. It was also observed that while evaluating the aforementioned novels the relationship between passion for ownership and collective memory in Turkey, within

the context and focus of political and economic distributive relations and some conflicts, the focus in question shed light on some sub-discussion areas, such as hate speech against the other, domestic-foreign opposition, social justice, peace, and coexistence, etc., which have also been recently reproduced in Turkey's current political history.

Conclusions: It is possible to briefly summarize the results from this study as follows. In *Evlerden Biri*, one of the author's early autobiographical works, the concept of holy family and how family relations are demystified from naturalness and profitless purity are set forth. This predisposition leaves, its place to a feeling of insecurity materialized by the ownership ideology, particularly displaying how losers and winners of war are depicted based on the family backgrounds of the novel characters while depending on the changes in capital and ownership, especially during the First World War and the National Struggle period thereafter.

Also, in the study, in the novel *Cemile*, the subject of rural ownership (camel) was focused on and the ownership in question was defeated by the vigorous forces of the developing machine age. In *Eskici Dükkânı*, the perception of the modern workplace brings forth about the issue of "lost income" by displacing old and outdated crafts and depending on new ownership forms. In the novels *Hanımın Çiftliği* and *Vukuat Var*, dreams of climbing the social ladder are fuelled by the passion for ownership subsequently leading to land occupations. Finally, in *Kanlı Topraklar*, the notion of the opportunistic individual was created using new means of production used in the construction of wealth and the ownership of these tools.

Giriş

Türk ve dünya edebiyatında haksız biçimde elde edilmiş servet ve zenginlik sorunu- na güçsüzler lehine çözüm üretmeye çalışan anlatıların bir kısmı isyancı ve eleştirel, bazı- sı reformist ya da devrimci, kimisi de konformist bir bilinci öne çıkarır. Daniel Defoe'nun tıpkı kendisi gibi Protestan bir vaiz olan *Robinson Cruose*'sundan, Nazi sempatizanı Knut Hamsun'un *Açlık* romanının her sabah kaldığı pansiyonda kendisine lütfedilecek bir dilim tereyağlı ekmeğin hayalini kuran başkışisi Andreas Tangen'e; Rabelais'nin modern insanın doymak bilmez iştahının sarkazmik bir betimlemesi olan *Gargantua*'dan, Tolstoy'un içine sığamayacağı genişlikte topraklara sahip olmayı arzulayan Poham karakterine kadar hemen hemen tüm roman kahramanları ya üretici emeğin yüceltilmiş anıtına, ya da tam aksine, saldırgan, fırsatçı ve muhteris karakterler sınıfına dahildirler. Kuşkusuz bu anlatıların kendi tarihsel dönemleri içinde yapılandığı cari bir ilişkiler ağı, karakter ve davranış tipolojisi olduğu kadar, mülkiyet duygusunun biçimlendirdiği bir toplumsal hafıza biçimi de vardır. Orhan Kemal romanları da, söz konusu karakter tipolojisi ve temsil ettiği toplumsal hafıza bakımından oldukça verimli bir içeriğe sahiptir. 1930'lardan yazarın hayata veda ettiği 1970 yılına kadar, bu romanlar Türkiye'nin sosyo-kültürel ve ekonomik tarihinin de izini sürer. Orhan Kemal romanlarının Türkiye'de mülkiyet kavramının dönüşümüne ilişkin tuttuğu yazılı kayıtların toplumsal hafızayı da belli ölçülerde biçimlendirdiği varsayımından hareket eden bu çalışmada, mülkiyet kavramı ile toplumsal hafıza ilişkisinin ayrıntılı bir analizi amaçlan- mıştır. Yazarın farklı dönemlerde kaleme aldığı altı romanı odağa alınarak gerçekleştirilen

irdelemede, Türkiye toplumsal tarihinde mülkiyet ve üretim araçlarının, tarihsel süreç içinde değişen insan profili ve davranış örüntüleri bağlamında ne şekilde el değiştirmiş olduğunun, bu dönüşümde hangi siyasal, ideolojik ve ekonomik etmenlerin etkili olduğunun belirlenmesi, kuşkusuz toplumun bilişsel haritasının çıkarılması bakımından da bazı önemli ipuçları verebilir. Bu nedenle konu, bir yönüyle de mülkiyet tutkusu ve düşüncesinin toplumsal ilişkilerin genel mimarisini yapılandırıcı etkileriyle ilgili olduğu kadar, edebiyat sosyolojisi açısından, özellikle de mülkiyet ilişkilerinin toplumsal hafızayı biçimlendirici etkisi bakımından önemlidir. Çalışmanın bu anlamda Türkçe edebiyat sosyolojisi araştırma alanına özgün bir katkı olacağı değerlendirilmektedir.

İlgili literatür tarandığında, Orhan Kemal'in romanları ve romancılığı üzerine oldukça geniş bir tematik evrenle karşılaşılmaktadır. Genel olarak, Orhan Kemal'in romanlarında sosyal değerlere (Yumuş, 2017) odaklanan çalışmalardan, söz konusu romanların uyarlamalarının Türk sinemasındaki yerine (Eyigün, 2006); Orhan Kemal romanlarında toplumsal sınıf ayrımlarına odaklanan incelemelerden (Coşkun, 2016), söz konusu romanların içeriğini "arzular ve fanteziler" bağlamında değerlendiren makalelere (Kekeç, 2020) kadar birçok izleğin tartışmaya açıldığı görülmektedir. Ancak Orhan Kemal'in romanlarında mülkiyet tutkusunun nasıl işlendiği ve kavramın Türkiye toplumsal hafızasıyla bağını kuran bir çalışma örneğine rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgün niteliklerinden biridir.

1. Edebî-Sosyolojik diskurda mülkiyet ideolojisinin eleştirisi: Bazı uğraklar

Mülkiyet, özellikle de özel mülkiyet, üretici olmayan emeğin (sermaye) bir ürünü olup, beşerî ve toplumsal tarihin çatışmalar ve ihtilaflarla yüklü kimi durum, olay ve konularına göndermede bulunur. Kavram, hiçbir siyasal anlam veya imaya sahip olmadığında dahi, doğasında kayıtlı olan karşıt anlamlılığını korur; hem siyasal iktidarın şiddete bitişik yüklemelerine zemin oluşturur; hem de son derecede nötr bir yaklaşımla, en temel insani haklardan sayılır. Sınıf ayrımı ve kategorilerinin keskinleşmeye başladığı 19. yüzyılın sonlarında, mülkiyet, emek-sermaye çatışmalarının neden olduğu bitimsiz kavgalara gerekçe oluşturur. Nitekim düşünür Pierre-Joseph Proudhon'u, kavramı hırsızlıkla bir arada değerlendirdiği ünlü söylevinde, mülkiyetin "hırsızlık" olduğunu ilan ederken görürüz (Köse, ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022). Proudhon, meseleye büyük ölçüde doğal hukuk öğretisi açısından yaklaşır, ünlü Roma düşünürü Cicero'ya atfen; "kimsenin ihtiyacı olanın ötesinde bir hakkı olmadığı" hatırlatmasında bulunur. Yine aynı gerekçeyle de itiraz eder mevcut mülkiyet rejimine (Proudhon, 2017: 57). Düşünür, mülkiyet olgusunun hukuk, doğal haklar, siyasal tarih ve bu tarihin belli başlı çatışmalı süreçleri, olay ve olgularıyla ilişkisini tartışmaya açtığı eserinde (Proudhon, 2017: 15-41), mülkiyet kavramını yasayla meşru kılmaya çalışan eğilimi sorgulayarak şöyle yazar: "Mülkiyeti meydana getiren yasa, psikolojik bir olgunun ifadesi değildi(r); doğal bir hak vuku bulmamaktadır ne de ahlaki bir ilke tatbik edilmektedir; yasa, kelimenin en keskin manasında, kendi yetki sahası dışında bir hakkı yaratmıştır" (Proudhon, 2017: 78). Proudhon, özel mülkiyet ve sahiplik güdüsü ve tutkusu hakkındaki argümanlarını kendi zamanına nazaran oldukça çarpıcı bir dil ve üslupla, dahası son derecede tutarlı ve

bütüncül bir yaklaşımla gözler önüne serer. Onun politik vaazının etkileri, yer yer siyaset felsefesinin sınırlarını da aşarak erken dönemdeki psikolojinin ve hatta sosyal psikolojinin henüz konmamış ilkelerine, klasik iktisat biliminin yasalarına ve dahası, hukuksal normlara kadar uzanır. Ardından, Köse'nin de belirttiği gibi, "mülkiyetin kurumsallaşma sebepleri ve biçimlerine sirayet edip birçok boyut kazanarak yoluna devam eder (ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022).

Nitekim Voltaire gibi aydınlanmacı düşünürlerin kaleme aldıkları kimi edebi taşlama örnekleri ya da Tolstoy gibi ünlü yazarların eserlerinde kazanma hırsının yarattığı ruhsal ve ahlaki tahribatın yetkin betimlemeleri düşünüldüğünde, mülkiyetin toplumsal psikolojideki yansımaları rahatlıkla görülebilir. Voltaire, politik taşlaması *Candid ya da İyimsizlik Üzerine* adlı eserinde (ilk yayım tarihi 1759'dur), Eldorado adlı ütopyik bir ülkeden hareketle, açgözlülüğün ve zenginlik tutkusunun yıkıcı etkilerinin izini sürer. Hikâyenin Batılı başkarakteri *Candid*'in dinginlik -ve bir anlamda da zenginlik- arayışı, söz konusu ülkede yaşadığı bir dizi makus olayın ardından, kızağına yüklediği devasa altın külçelerinin yol açtığı dramatik bir kazayla sonlanır (Köse, ayrintidergi.com.tr, 18.08.2022). Kahramanımız, sonunda aç gözlülüğünün ve tamahkarlığının neden olduğu büyük bir hüsrarla huzuru mütevazı bir bahçeye yerleşmekte bulur. Voltaire'in kanaatkâr ve tevazu ehli "ilkel"ler üzerinden vaaz ettiği şey, insan ruhuna musallat olup huzurunu tehdit eden eşyaya bağımlılığı değerden düşürmek gerektiği düşüncesidir. Eserinin bir yerinde bu konuda şöyle yazar: "Güzel ama ucuz cam bardaklar ve çanak çömlek kullanırken, lazımlıkları ve oturakları altından ve gümüşten dir. (...) Böylece altın ve gümüşü aşağılamak için ellerinden geleni yaparlar" (Voltaire, 2005: 83). Düşünürün çağırısı, müteahkim bir tavrı simgeleyen kurt olmaya değil, barış, iyilik ve masumiyeti temsil eden kuzu olmaya dönüktür. Aynı şekilde, düşünürün ikazı, zenginliğin uğursuz sonuçlarından uzak durmayı salık veren bir tevazuya dönüktür. Ünlü yazar Tolstoy ise, "İnsana Çok Toprak Gerekir mi?" adlı öyküsünde sahip olma arzularına gem vuramayan Poham isimli haris bir toprak sahibinin dramatik sonunu anlatır. Başkurtlar'ın reisiyle zorlu bir iddiaya tutuşan Poham, "bir günde ne kadar çok toprak çevirirse, o kadarı senindir" diyen (Tolstoy, 2020: 74) bir teklife sonunda yenik düşer. Aslında yenik düştüğü, kazanma ve sahiplenme arzusunun ta kendisidir. İlk modernist hiciv yazarlarından François Rabelais'nin *Gargantua* isimli yapıtındaki dev figürü de, doymak bilmez iştahıyla, istek ve tutkularının kölesi bir insanı odağa alır. Kitabın özellikle "Mideye Tapanlar" epizodunda, bedensel hazları yücelten bitip tükenmez şöenler, tepeleme ziyafet sofraları, hedonizm ve doyumsuz iştah üzerinden betimlenen şey, sahiplenme eğilimi ve tüm maddi varıdatın bünyeye dahil edilışıdır.

Ünlü materyalist düşünür Karl Marx'a gelince; kült yapıtı *Kapital*'in birinci cildinde, temelde emek-sermaye çelişkisi üzerinden mülkiyet yoğunlaşmasının ekonomi-politiğine ilişkin son derece ayrıntılı analizler yapar. Marx'ın temel tezi, üretim araçlarının mülkiyetine sahip burjuva sınıfının ve onun temsil ettiği birikim düzeninin kutsanmış kesimlerinin yeryüzünden ve hemcinslerinin haklarından çalarak zengin olduklarıdır. Marx'ın ifadesiyle: "Kendilerinden başka satacak hiçbir şeyleri bulunmayan büyük çoğunluğun sefaleti ve uzun süredir çalışmayı bıraktıkları halde, küçük bir azınlığın durmadan artan zenginliğiyle" (2004: 678). Düşünüre göre, maddi birikime sahip olduğu kadar kültürel ve siyasal sermayeye de sa-

hip olan burjuva sınıfı öylesine imtiyazlı ve seçkin bir zekâya sahiptir ki, orta ve uzun vadede mevcut durumunu muhafaza edecek ve kendini sağlama almaya yetecek bir dizi kurumsal yapıya ilaveten, çok gelişkin bir hukuksal, bilimsel ve siyasal sistem de inşa etmeyi başarmıştır (Marx, 2004: 681). Yeni yeni filizlenmeye başlayan kapitalist sistemin, kendisinden önceki toprak temelli dünyadan en önemli farkı, söz konusu kurumsal enstrümanları kendi hâkimiyet alanı içinde etkin biçimde işletebilmesi; bu uğurda teknolojiyi, edebiyatı, bilimi, sanatı, dini, vb. yeni düşünce üretim araçları olarak kullanabilmesidir (Marx, 2004: 682-683).

2. Çalışmanın yöntemi

Çalışmada içerik ve alanyazın taramasından oluşan karma bir yöntem kullanılmıştır. Bindiği üzere içerik analizi, yazılı metinlerin görünür içeriğinin tespit edilerek açıklanışına, çözümlenişine odaklanan bir araştırma yöntemidir (Hisieh ve Shannon, 2005: 279). Bu yöntemde aslanan metnin veya mesajın görünür içeriğinin analiz edilmesidir, dolayısıyla zımnî veya ihtimalî olan dikkate alınmaz. Nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi, araştırılan materyalindeki tematik evreni, belirgin anlam ve sembolleri ortaya çıkarmayı amaçlayarak sosyal gerçeğin tespitine yönelik bir yöntemdir (Gökçe, 1994: 24). Genel olarak sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan içerik analizi, yazılı metnin görünür içeriğine odaklanmayı sağlayarak, söz konusu metnin içerdiği anlamlara ve mesajlara yönelik çıkarımlarda bulunabilme konusunda araştırmacıya yol gösterir. Çalışmada, Orhan Kemal'in altı romanı söz konusu yöntemle analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. Orhan Kemal romanlarında mülkiyet ve toplumsal hafıza

Orhan Kemal yalnızca emekçi yığınların kapitalist evrede yaşadıklarıyla ilgilenmez; aynı zamanda o "isimsiz kahramanların" yaratıcısı olarak, coğrafi sınırlar değişip imparatorluklar yıkılırken, yapıtlarının genel atmosferini kapitalizm öncesi çağa da taşıyabilmiş bir yazardır. Orhan Kemal, insanlığın özgürlükçü arayışını, bir yandan savaşlar, yıkımlar, göçler, dağılan aileler odağında kurarken; öte yandan, roman karakterlerinin daha iyi bir dünya özlemini, onlara önemli anlamlar, misyonlar, büyük roller atfetmeden anlatmaya çalışır. Bu nedenle, romanlarında hangi konu veya konuları seçerse seçsin, olaylara tek taraflı bakmaz. Toplumsal hiyerarşide yükselenleri de kaybedenleri de, tırmananları da dibe vuranları da aynı ihtimalla resmeder. Sınıfsal olarak kimseyi yüceltmez; bununla birlikte, işçi-emekçi kesimlerin daha iyi yaşama arzularına da duyarsız kalmaz. Zenginliğin kaynağına ilişkin düşüncelerini aktarırken de, mülkiyetin hangi koşullarda serpilip geliştiğine ve el değiştirdiğine ilişkin ayrıntılı betimlemeler sunar.

Bunu yaparken, kuşkusuz yaşadığı çağdan ve kendisine ailesinden miras kalan hafızadan esinlenir. Sözelimi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı-Balkan halklarına yaşattığı travma, romanlarında önemli bir yer tutar. *El Kızı* isimli romanındaki Hacer Hanım'ın sürüp giden dirlik düzenliğinin; "Günün birinde Tuna'yı seller gibi aşır Osmanlı ülkesine yayılan 'Moskof'lar'"ın (Kemal, 2008:18) onları yerlerinden yuvalarından etmesiyle sona ereceği vurgulanır. Yazarın geleceğe bırakmak istediği ve bir ailenin neredeyse bir asırlık geçmişini kapsa-

yan, ancak tamamlanamadan kalmış *Romancının Romanı* adlı eseri de toplumsal hafızada “93 Harbi” olarak yer eden savaşın betimlemeleriyle başlar. Yazarın yine *Murtaza* (ilk baskı 1952) isimli romanı da benzer bir hafızaya yaslanır. Orhan Kemal o denli tarihsel-toplumsal hafızaya önem verir ki, *Murtaza*’yı 1970’te, mübadele, tek partili hayat, çok partili hayat, vb. dönemleri de içine alacak şekilde yeniden yazıp yayımlar. Aynı şekilde, daha çok başkişisi “Avare Mustafa” ile öne çıkan ve 1958 yılında ilk kez basılan *Devlet Kuşu* adlı romanında da, Balkan göçmeni bir aile anlatılır. Balkanlar’da bırakılan zenginlik, göçün kaybettirdikleri ve buna rağmen Balkanlar’da kalan “soyluluğun” yer yer anılmaya devam etmesi, ailenin davranışlarında oldukça belirleyicidir. İzleyen bölümde, yazarın mülkiyet konusunu kavrayışı söz konusu hafıza odağında, belirlenen romanlarından hareketle çözümlenmeye çalışılmaktadır.

4. Bulgular

4.1. *Cemile* ve kırsal mülkiyet ya da “Kutsal develer”

Cemile (1952), yazarın “tanrı anlatıcı” tarzıyla kaleme aldığı üçüncü otobiyografik romanıdır. Diğer ikisi ise, *Baba Evi* ve *Avare Yıllar*’dır. Okuyucuyu bir aşk hikâyesi üzerinden işçi mahallelerinde gezindiren anlatıda, geleneksel üretim araçlarının geride kaldığı bir dönem, 1930’ların Adana’sı odağa alınır. Romanda, bu yıllarda sanayileşmeyle birlikte gündeme gelen yeni üretim araçlarının yarattığı toplumsal dönüşüm, insanlarla eşgüdümlü biçimde aktarılır. Romandaki Deveci Çopur Halil karakteri, geleneksel araçlara (develere) sahiptir ve yazarın deyişiyle; “1934 yılının Ekim sonlarında (...) pamuk hararları yüklü Doçlar, Şevroleler, Fordlar, yağsız tekerleklerinin gıcirtısı aydınlık geceyi dolduran öküz, camız arabaları, İnegöl çift atlıları, yüklü deve dizileri” (Kemal, 2004:7) şehre akarken, yaşanmakta olan büyük değişimi algılayacak bilinçte değildir. Çopur Halil, sahip olduğu mülkiyet araçlarını da muhafazakâr bir akılla savunur:

Deveci Çopur Halil sövdü. İzzet Usta,

-Makineye sövme, faydası yok!, dedi.

Deveci Çopur Halil bu sefer hem kamyona, hem kamyonu icat edene, kamyonu memlekete sokana, kamyonla iş görene, gördürene uzun uzun sövdükten sonra,

-Ben her yıl bu vakıtlar parayan oynardım! Bu cenabetler memlekete girdi gireli bizim rızkların yönü değişti, dedi.

Anlayışlı anlayışlı gülümsedi İzzet Usta.

-Sat develerini, bir kamyon da sen uydur!

-Tövbe de... Baba, dede yadigarı, peygamber yarattığı onlar. Günah değil mi? (Kemal, 2004:9)

Kırsal üretim araçları henüz tam olarak makine çağının güçlerine yenik düşmemişse de, Orhan Kemal’in yaklaşmakta olan teknik devrimi net bir bilinçle algılayan İzzet Usta’sı, olacakları görmektedir. Çopur Halil ise develere kutsiyet atfeden bir dinsel referansla, mülkiyetindeki varlığı savunmayı sürdürür. Deve sadece bir taşıt aracı değil, aynı zamanda “peygamber yarattığı”dır da ona göre; bu dinsel algılama, mülkiyeti de farkında olmadan maddi düzlemde koparıp mistifiye eder. Deve, aynı zamanda maddi getirileri olan maddileşmiş bir güçtür. Deve, hem zenginlik hissi verir hem de berekettir. Makine ise pek bilinmeyendir;

mülkiyetle bağıını kuramaz. O nedenle de kamyonu, onu memlekete sokan zihniyete sövgüler yağdırır Çopur Halil. Burada, mülkiyet duygusu geleneksel araçlar üzerinden kavranır. 30'lu yılların tarihsel ve ekonomik koşulları üretim araçlarının mülkiyeti arasında ayırım yapabilecek keskinlikte bir eleştirel bilinç yaratmamıştır henüz. Ancak feodal/kırsal üretim ilişkilerinin zorlanmaya başlayacağı yıllar da yakındır. Dolayısıyla Türkiye toplumsal hafızasında mülkiyete ilişkin bir algı olsa da, mülkiyete dair bir ideoloji henüz belirgin değildir. Gelişen teknoloji karşısındaki savunma, geleneksel olanın defansı şeklindedir.

Cemile, işçi mahallesi ve fabrikanın romanda âdeta birer karaktermişçesine işlendiği bir romandır. Bir sele benzetilen işçi mahallesi, fabrikanın yüksek duvarlarına takılıp kalmıştır. Yüksek duvarlar mülkiyete ve üretim araçlarına sahip olanların bunu korumaya yönelik tutumlarını ortaya koyar. Neredeyse tüm romanlarında kolay yoldan zenginliğe ulaşan tipleri anlatan Orhan Kemal, *Cemile*'de de Kadir Ağa'yı ele alır. Romanda Ağa'nın mülkiyeti sahip- leniş ve koruma biçimi "duvar" imgesiyle verilir:

Çürümüş, tahta, paslı teneke ve kerpiç yığınlarından ibaret evleriyle işçi mahallesi sanki bir seldi, bir seldi de bu sel, uzak, çok uzaklardan yuvarlana yuvarlana, köpüre köpüre, korkunç anafolar yapa yapa gelmiş, yıllardan beri mahallenin nabzı gibi atan fabrikanın ağır, beyaz taşlarla örülü, kalın sağlam ve yüksek dört duvarına yandan yük- lenmiş, ama duvarları aşmadan, takılmış kalmıştı... (Kemal, 2004: 12-13)

4.2. *Eskici dükkânı* ve eski yaşam ya da kaybedilen varidat

Orhan Kemal'in en görkemli romanları arasında sayılan *Eskici Dükkânı*, eskiye ilişkin birçok kavram ve olguyu temel alır. "Eskici Dükkânı" söz öbeği bile en azından içerdiği gönderge (mekân) açısından bir mülkiyet düşüncesine karşılık gelir. Ancak söz konusu mülkiyet düşüncesi büyük ölçüde "eskiyi" temsil etmekte olup, yeniyi ve yeniliğe, kısaca yeni zamanlara direnen bir mekânda somutlaşır. Dahası, kitabın adının verdiği mesaj bununla da sınırlı değildir. "Eskici Dükkânı", eski yaşam biçimi ve algılamasını, feodaliteden kapitalist evreye geçişte zamanın ruhunun dışında kalmış, her bakımdan yenilmiş bir "Osmanlı" ve onun geleneksel değer alanını temsil eder. Mülk kelimesinin eski dilde "devlet"e karşılık geldiği anımsanacak olursa, yazarın kitaba neden böyle bir isim vermiş olduğu daha iyi anlaşılabilir. Kitabın ilk baskısı 1962 yılında *Eskici ve Oğulları* adıyla yapılmıştır. Yazar, burada bir yandan küçük el üreticisi ve geleneksel yönleri olan bir aile üzerinden mülkiyet ilişkilerinin nasıl değiştiğini ve bir ailenin "proleterleşme" sürecini sorun edinirken; öte yandan, bir dükkân üzerinden Çukurova'yı, bölgedeki ekonomik yapıyı da resmeder. Anlatıda üretim ilişkilerinin peyderpey seri üretime doğru nasıl evrildiğinin işaretleri verilir; ancak bu dönüşüm sürecinde zamanın gerekliliklerine direnen bir eskici dükkânı vardır. Yazarın deyişle:

Betonunda bile otlar biten bereketli Çukurova topraklarının (...), şimdilerde güçlü kamyonların benzin, mazot kokulu homurtularla çuval ya da hararlar dolusu çektikleri tohumlu, tohumuz pamuklar, arpa, buğday, çavdar, küncü, şifanın milyonlarla değerlendirildiği bu büyük, bu ünlü, bu eski, çok eski kentin daha çok kunduracı, bakkal, manifatura, berber dükkanlarının arasında" kalmıştır eskici dükkânı. (Kemal, 1973: 5)

Kapitalist modernliğin izleri somutlaştıkça eskici dükkânı da gitgide silikleşmekte, küçülmektedir. Ne ki, yazar: “Arasındaydı ama sıkışmamıştı” diye de ekler. Çünkü dükkân tüm köhnemişliğine karşın, geleceği mümkün kılacak bir sermaye biçimidir:

Altında, üstünde, yanında, yönünde dükkân yoktu. Kiracısı topal istese avuç dolu para alır, dükkânın önce yarısını, sonra öbür yarısını, daha sonra da altını, üstünü, yanını, yönünü kiraya verir, iki oğluyla kendine kalacak dörtte bir ayaklı makinesi, irili ufaklı kılıpları, kösele, eski pabuç, eski ayakkabılarıyla derli topluca yerleşirdi. (Kemal, 1973: 6)

Ancak burada da söz konusu sermayenin yeni üretim araçlarının mülkiyetine dönüştürülmesi istenmez. Çünkü Topal Eskici, bir tür tutucu eğilimle, parayı değerle takas etmeyi reddeder. Topal Eskici'nin paranın gücüne boyun eğmeyişi sadece geleneksel düşünce tarzıyla açıklanamaz kuşkusuz. Burada söz konusu olan, köklü bir değişimin de yadsınmasıdır. Burada mesele, feodal bir babanın elinde kalan son mülkiyet kırıntısını da adeta kale gibi savunmayı tercih etmesidir, nitekim yazar da romanın girişinde dükkânı “bir eski zaman derebeyine” benzetir (Kemal, 1973: 7). Değişimi gören oğulları ise, bu geleneksel tutum karşısında büsbütün çaresizdirler. Bununla birlikte, küçük üreticinin ayakta kalmasını ya da büyümesini sağlayacak sermaye birikiminden de yoksundurlar. Nitekim yazar onların ruh hallerini şöyle betimler: “İkisi de iki ayrı ayakkabı tekinin dikişlerini dikiyorlardı. İş bulsalar, daha doğrusu toptancının siparişini karşılayacak takımları, ellerinde bol kösele, deri olsa da ‘kendi kontlarına’ erkek ya da zenne ayakkapları yapıp toptancıya verseler, verebilseler...” (Kemal, 1973:8).

Yavaş yavaş Topal Eskici'nin temel motivasyonunu belirleyen hafızaya doğru yol alan romanda, ulaşımın feodal ilişkilerin yönünü değiştirmekteki etkisi betimlenmeye çalışılır. Ağaların yarıcı, köylü ya da diğer alt tabakalarla ürünü neden paylaşmadığı konusunda demiryolunun etkisine işaret edilir. Romanda Topal Eskici'nin yetiştiği ortamdan hareketle, Çukurova'daki toplumsal farklılıklar, farklı etnik unsurların ekonomik ve kültürel varlıkları da anlatılır. Burada, dünyayla bağ kurabilmiş, seri üretim gerçeğine ulaşmış Ermeni halkının bir yönü ortaya konur ki, o da tehircile ekonomik sermayelerine el konmuş olsa bile Ermenilerin Türk zanaatkarlara çok şey öğretmiş olduklarıdır. Öte yandan, Ermeni vatandaşlar zenginliği ve gelişmişliği “fabrika” ile algılamak; “yerli halk” toprak, çiftlik gibi üretim alanlarını önemser:

Neydi bu fabrika? Kendi kendine fişiltılarla çalışırken sıcak, beyaz dumanlar salan büyük büyük makineler, vınıltıyla dönen miller geçirili kocaman kocaman tahta kasnaklar, tahta kasnakları döndüren kayışlar, kayışlar, kayışlar... Yerliler için ilk bakışta ‘Fabrika’ buydu. (Kemal, 1973: 15)

Fabrikaya yönelik yaşanan şaşkınlık gerçekten de olağanüstüdür. Ne var ki, söz konusu algı, içinde korkulu bir hayranlığı da barındırır:

Bu gücün daha şimdiden yüzler, hatta binlerce insanın günlerce çalışıp ancak çıkarabileceği işi birkaç saata çıkarıverdiğini görüyor, ‘fabrika’ya karşı korkulu bir hayranlık duyuyordu. Yerliler dilediklerince ‘Gavur akı, it akı!’ desinler. Bu ‘akı’ın günün birinde dünyayı saracağını, insanlardan pek çoğunun elinden ekmeğini alacağını (...) seziyordu. (Kemal, 1973: 16)

İmparatorluk gitgide topraklarını ve gücünü kaybederken, Topal Eskici de Trablusgarp'ta sol bacağına kaybeder. Romanda, Devlet-i Âli Osman için bedel ödeyen Eskici'nin bir bacağına kaybetmesinin imgesel karşılığı, topallayarak yürüyen geleneksel ilişkilerdir. Yeni düzene ayak uyduranlar, çoktan “mal, mülk yarışına” girmişlerdir bile, ama o hariç:

Yıllar geldi geçti. Yeni düzenin hâyi hâyü, devriliş giden imparatorlukla birlikte Topal eskicinin sol bacağı da unutulmuştu. Şimdi mal, mülk, iş, güç, takım, tezgâh devriydi (...) Açsın gözünü, mal, mülk kapışma yarışına o da girsindi. Bu yarışa tahta bacakla girilmez demiyordu ki kanun!. (Kemal, 1973: 21)

Romanda olayların tarihsel sürekliliği de dikkat çekicidir. Devamla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'deki siyasal eğilimin ABD lehine güç kazanmasının üretimde ve toplumsal ilişkilerdeki karşılığı anlatılır. Konaklar artık yerlerini apartmanlara bırakmış, makine toprağa egemen olmuş, Topal Eskici hızla akan zamanın dışında arkaik bir üretici olarak kalakalmıştır. Çok geçmeden de, Topal Eskici'nin, dükkânın bir kısmını kendilerine kiralamaları konusunda ısrarcı olan çarşı esnafının dükkânla ilgili hesapları devreye girecektir:

Bahri, Topal'ın karıyı kancığı seferber edeceğini, yakında hep birlikte kütlü toplama gideceklerini anlattı. Esnaf şaştı bu işe. Demek gül gibi zenaatını bırakıp... Ümitler canlandı. Madem kütlüye gidecekti, dükkânı tezgâhı dağıtsındı. Gerekirse hava parası bile verirlerdi dükkândan çıkması için. (Kemal, 1973: 130)

Oğulları babalarını da kütlü toplamaya ikna eder, Eskici'de ise hâlâ geleneksel bakış açısının verdiği utanma duygusu hakimdir. Ancak umutları yeni bir ayağa kalkış için hâlâ güçlüdür. Hesapları da Eskici Dükkânı'nı ayağa kaldıracak sağlamlıktadır. Tüm aile böylece pamuk toplamaya gider, ancak tarımsal alanı bilmemek, geçimsizlik ve tembellik gibi nedenlerden dolayı başarılı olamazlar. Az sonra tüm aile birbirine düşer. Topal Eskici eşini, kızını ve damadını alarak şehre döner. Çukurova'nın ağır iş ve mevsim koşullarıyla baş başa kalan iki oğlu, gelini ve torunları da ağır hastalıklar geçirerek evlerine güç bela varırlar. Neticede hastaların iyileşmesi için eskici dükkânı içindeki makine ve malzemeler de satılır. Topal Eskici sonunda “boyalı işporta” dediği noktaya düşer. Romanın sonunda kaybedilen “mülkiyet kalesi”nin yerini alan yeni düzen Topal'ın gözünden bir daha “idrak edilir”:

Eski konaklardan çoğu yıkılmış, yerlerine sandık gibi, biçimsiz, soğuk yüzlü apartmanlar dikilmişti. Nerdeydi eski günlerin güm güm gümüleyen, bütün pencereleri aydınlık konakları? İç geçirdi. Dedesinin konağı gibi konaklar yeryüzünde bile kalmamıştı artık. O biçim konaklar, ortadan kalkarken hatırı, gönülü, kadir kıymet bilirliliği, daha kötüsü de fakir fıkaranın dilinden anlamayı da birlikte götürmüşlerdi (Kemal, 1973: 430)

Kaybedilen eskici dükkânı ve onca emekten sonra, Eskici durumu nihayet anlamıştır. Ancak ne yazık ki artık çok geçtir. Orhan Kemal'in toplumsal hafızaya yaptığı tanıklık, adeta toplumsal bir tarih okumasıyla iç içedir. Mülkiyet düşüncesi ve olgusunun toplumsal hafızada işgal ettiği yer de, Türkiye toplumunun kültürel değerler alanının genel bir envanterini tuttuğu kadar, aynı zamanda toplumsal tarihin minör duyuş ve yaşam biçimleri hakkında da önemli ipuçları verir. Deyim yerindeyse, yazarın tüm diğer romanlarını bir kenara bırakıp

yalnızca *Eskici Dükkânı* ile yetinirse bile, bu roman tarihe tanıklık etmek ve toplumsal gerçekliğin kaydını tutmak bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.

4.3. *Evlerden biri ve maddeci aile ya da kapitalist tecrit*

Türk edebiyatında doğrudan doğruya aileyi veya ailevi dramları konu alan yapıtların sayısı oldukça geniş bir yekûn tutar. Ne var ki, bu yapıtların mülkiyet kavramını odağa alarak yaptıkları tarihsel ve sosyo-ekonomik ilişkiler ağı vurgusu genellikle eksik veya kadüktür. Sözelimi aile, yerleşik toplumsal algıda kendisine atfedilen kutsiyetten arındırılarak altyapı ilişkileri içinde tarif edilmek istendiğinde ne kadar “yalın” biçimde anlatılabilmıştır? Ya da ailevi ilişkilerin maddi yoldan çözülüşü ne oranda derinlikli biçimde ele alınmıştır? Orhan Kemal’in *Evlerden Biri* adlı romanı, bu ve benzeri sorulara verdiği doyurucu yanıtlar açısından hiç kuşkusuz en önemli yapıtlardandır.

Roman karakteri “Sadi Bey, demiryollarından emekli bir memurdur. Emekli ikramiyesiyle aldığı evde, eşi, oğulları İskender, Erdal ve kızı Ayşe ile birlikte yaşamaktadır. En büyük hayali ise, eşi ve çocuklarını evden kovup Nursen’le evlenmektir” (Vesek, <http://www.orhankemal.org>, 15.08.2022). Sadi Bey, bu hayalini gerçekleştirmek için emekli ikramiyesiyle aldığı evi muhafaza etmeye, ona göz kulak olmaya çalışmaktadır. Sadi Bey’in evlatları ise bambaşka düşünceler içinde, türlü türlü planlar yapmaktadır. Avukatlık düşleri gören Erdal, Avrupa’da eğitim hayalleri kurmakta, dolayısıyla evin satılmasıyla birlikte bu amacını gerçekleştireceğini düşünmektedir. Sadi Bey’in en büyük oğlu İskender ise, kolay para peşinde koşan, borsada oynayan birisidir. O da, kardeşi Erdal’la aynı fikirdedir; ev derhal satılmalı, borsaya sıcak para akıtılmalı, bir koyup on alınmalı, kazanılan parayla yeni yeni apartmanlar kurulmalıdır. Sadi Bey’in kızı Ayşe ise, yine evin elden çıkarılışıyla, annesiyle birlikte, erkek egemen imtiyaz alanının kemirdiği haklarının iadesini talep etmektedir, vb. (Vesek, <http://www.orhankemal.org>, 15.08.2022).

Evlerden Biri, ilk bakışta normal bir aileyi anlatır gibidir. Romanı okudukça, aslında asıl meselenin evle birlikte gündeme gelen özel mülkiyet olduğunu görürüz. Hikâyenin merkezindeki aile, feodal nitelikli bir ailedir. Dolayısıyla aile üyeleri de kapitalist düzene ve fabrika emeğine oldukça uzaktır. Romanın kahramanı Sadi Bey ve eşi, ömürlerinin büyük bölümünü şehir hayatının gürültü ve karmaşasından uzakta, tamamıyla kırsal bölgelerde geçirmişlerdir. Sadi Bey emekli olduktan sonra, aile İstanbul’a yerleşmiş, ancak çocuklarıyla arasında evin satılması konusunda ciddi çatışmalar başlamıştır. “Ben bu evi devletin verdiği ikramiyeyle aldım. Satmayacağım, satmayacağım işte” (Kemal, 2010:8) diyen Sadi Bey’in aksine, çocukları bir şeylere sahip olmak için ille de emekli olmak, bir emeklilik ikramiyesinin yolunu gözlemek niyetinde değildirlir. Hepsinin de türlü türlü hayalleri, gelecek planları vardır. Neredeyse anne dışında tüm aile efradı evin peşindedir. Sadece o, yani anne, ailenin dirliği ve düzenliği için çabalamakta, eşiyle evlatları arasında iyi kötü bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Roman kişilerinin hiçbiri, çalışarak rahata ermenin peşinde değil gibidirlir; aksine, neredeyse aile üyelerinin tümü evin satışından gelecek paraya gözlerini dikmişlerdir. El ele verip çalışmak gibi bir düşünceleri yoktur; dahası, ailevi ilişkilerin maddileşmesine yol açan

kapitalist sistemi sorgulamak gibi bir niyetleri olmadığı gibi, belli bir sınıfsal bilinçten de yoksundurlar. Yazar, Türkiye toplumunun baş tacı ederek adeta yere göğe sığdıramadığı kutsal aile olgusunun kişisel çıkar duygusunun körüklediği çatışmalarla nasıl çatırdamaya başladığını, geleneksel değer, hürmet ve adetlerin mülkiyet saplantısı nedeniyle nasıl yerle yeksan olduğunu gözler önüne sermeye çalışır. Hikâyenin sonu bu açıdan özellikle manidardır. Sadi Bey'in cesedi henüz soğumamışken, kardeşler arasında ev yüzünden çıkan kavga ve kavga esnasında havada uçuşan galiz küfür ve hakaret cümleleri bunun somut kanıtıdır:

“Hayretler içinde Erdal, ‘Tuhaf,’ dedi. ‘Sen nesen ki, senin neyini kıskanacağım?’

Ağabeyinin vereceği karşılığı beklemeden ekledi:

‘Ortaokul sondan belgeli olmanı mı?’

‘Bana bak,’ diye sokuldu ağabeyine, ‘Şunu bil ki senin hiç, ama hiçbir şeyini kıskanmam. Kıskanılacak hiçbir şeyin yok!’

‘Senin var mı?’ demek zorunda kaldı İskender.

‘Önce yükseköğrenimimi tamamlıyorum...’

‘Geeç...’

‘Senden genç ve yakışıklıyım!’(Kemal, 2010: 255-256)

Maddi çıkar hırsına yenik düşen sadece ailenin kutsiyeti değildir; adeta kadim tarihsel çağlardan bugüne intikal etmiş olan koskoca bir manevi kültür de can çekişmektedir Sadi Bey'in ölü bedeninin yanında. Büyüğe hürmet, küçüğe şefkat geleneği ansızın depreşen kişisel çıkar duygusu ve sahiplik hırsları karşısında tuzla buz olmuş, nesnel koşulların değişmesiyle birlikte, büyük şehirlerin birinde yaşama tutunmaya çalışan alt-orta sınıftan bir aile böylece çözülüp gitmiştir.

4.4. *Vukuat var*'dan *Hanımın Çiftliği*'ne toprak işgali ve sınıf atlama

Orhan Kemal'in Çukurova'nın sınıfsal ve ekonomik durumu ile ilgili en çarpıcı romanlarından ikisi *Hanımın Çiftliği* ile *Vukuat Var* adlı yapıtlarıdır. *Vukuat Var*'ın ilk cildinde Adana'nın yerli halkı olarak kabul edilen “Arap Uşağı” (Fellah, yani çiftçi) halkından Kemal ile Kürt-Boşnak kızı Güllü arasındaki aşk konu edilir. Onlarca çocuğunu acımadan çalıştıran Elçi Cemşir, Kızı Güllü'yü toprak ağası Muzaffer Bey'in yeğeni “Zaloğlu” Ramazan'a “satmak” ister (Özerinç, 2010: 88). Yardakçısının amacı, akıl hocası Berber Reşit'le Muzaffer Bey'in çiftliğine “yanlamaktır”: “Kızını istemişlerdi. Kim mi? Memleketin en büyük çiftliklerinden biri, Muzaffer Bey, Çiftçi başını göndermiş, yeğenine istetmişti. Herif öyle zengin, öyle hatırlıydı ki. (...) Çiftliğe yerleşecekler, otomobil, tren, tayyareden inmeyeceklerdi” (Kemal, 1989: 137-140). Burada zenginliğe ulaşma yolunda insanı “araç”laştıran bir tutum söz konusudur. Cemşir de Reşit de çiftliğe ve onun vaat ettiği zenginliğe ulaşmak için kızı satacaklardır.

Neticede bu çarpışmada Kemal öldürülür, Güllü çiftliğe “meburen” gider.

Hanımın Çiftliği'nde daha etkin bir karakter olarak karşımıza çıkan Muzaffer Bey ve onun zenginliği de yine toplumsal hafıza üzerinden aktarılır. Kırsal bir burjuva sayılabilecek olan Muzaffer Bey'in varidatı ve bu varidatla kurduğu ilişki romanda şöyle anlatılır:

Muzaffer Bey, babasının ölümünden sonra çiftliği, tarlalarının ekilip sürülmesini, ürünün devşirilip ambarlanmasını, gerektiğinde satılmasını Yâsin'e bırakmıştı. Yâsin gereğini yapar, mevsim sonlarında beyin hissesine düşeni de bankalardaki câri hesaplarına yatırır. Bey de, atlar giderdi Avrupa'ya. Nis, Montekarlo, Paris, sırasına göre İtalya'nın çeşitli şehirleri, Almanya, İngiltere dolaşır durur, iyice yoruldu mu da aklına çiftliği gelirdi. Gelirdi ama gene de Yasin'den hesap sormazdı. Bilmezdi ki hesabını! (Kemal, 1989: 62-63)

Orhan Kemal, Muzaffer Bey ve Çukurova üzerinden topraktaki egemenlik biçimini ve devlet aygıtlarının ne şekilde egemen sınıfların hizmetinde olduğunu da aktarır. Mülkiyetin kaynağının “zor araçları” olduğunu vurgular:

Bu topraklar ona nereden gelmiştir? Allah mı vermiş, kul mu edinmiş? Umurunda bile olmazdı. (...) Devlet, sık sık değişen hükümetlerle o ve onun gibilerinin topraklarına bekçilik, candarmalık etmekten başka görevi olmıyan şeylerdi. Yoksa ne gereği var devletin, hükümetlerin?. (Kemal, 1989: 102)

Bununla birlikte, Muzaffer Bey'in köylüyle kurduğu bağ da zorbalık üzerine kurulu bir bağdır. Muzaffer Bey, ailesinden kalan topraklara hazine arazilerini de katmıştır ki, bu araziler yıllar yılı köylünün sürdüğü, biçtiği topraklardır. Muzaffer Bey bunları da ellerinden almıştır. Yukarıda sözü edilen devlet gücünün onu elinde bulunduran kişiye verdiği rahatlık ise olağanüstü boyutlardadır:

Asıl öfkelerinin nedeni, haksız oluşundandı (...) Köyün hazine malı tarlalarını kendi topraklarına katmıştı. Bu da yetmezmiş gibi, köylünün tapulu topraklarına bile sataşmış, gık diyenin gözünü patlatmıştı. Bütün bunlarsa köylüyü Yeni Parti'ye alabildiğine itmmişti. Ama, şimdilik ses çıkarmıyor, zamanını bekliyorlardı. (Kemal, 1989: 269)

*Hanımın Çiftliği'*nde de, *Vukuat Var'*da anlatılanları doğrulayacak gelişmeler olur. Güllü çiftliğe gelir ama Ramazan'a eş olmayı reddeder. Muzaffer Bey'e durumu anlatır ve böylece evlilik engellenir. Güllü, kısa zaman içinde Kemal'i unutacak ve Muzaffer Bey'le evlenerek onun gücüne yaslanacaktır. Güllü'nün zenginliğe ulaşma yolu evlilik aracılığıyla başka bir sınıfa dahil olmaktır. Dahası, Güllü, içinden çıktığı sınıftan tamamen uzaklaşma isteğindeki bir kişi olarak, adını dahi beğenmemektedir. Zenginlik ve mala-mülke ulaşmak onun için bir “yönetme” perspektifi değil, gösteriş değeri taşımaktadır yalnızca. Bu gösterişe uygun bir de adı olmalıdır: “Evinin radyosu, elektriği, karyolası, aynalı dolabı olacak herkes ona imrenecekti. İmrenecekti, evet! Arkasından atıp tutsalar bile, yüzüne karşı yaltaklanacaklar, “hanımefendi, hanımefendi... İsmi Serap'a çevirmeyi çok isterdi” (Kemal, 2003: 23).

Romanda “Yeni Parti” olarak adlandırılan parti Demokrat Parti'dir ve emin adımlarla iktidara yürümektedir. Köylü seçim gününü beklemektedir. Diğer yandan, Zekai, Muzaffer Bey'in asıl çıkarının DP'de olduğunu anlatır. Sonuçta, tüm toprak ağaları gibi Muzaffer Bey de “Amerikancı olan” Yeni Parti'ye geçer:

Ertesi gün yeni partinin gazeteleri büyük çiftçi, büyük iş adamı ve yıllardan beri tükenmez bağışlarıyla fakir fukaranın yardımına koşan, hak, adalet âşığı Muzaffer Bey'in

halkla, halk için, halkın yanı başında haksızlıklara karşı savaşa fiilen atılmak maksadıyla partisinden istifa edip, yeni partiye geçtiğini iri puntolarla verince, eski partinin ağır taş binası temellerinden sarsıldı. (Kemal, 2003: 254)

Bu sarsılma sadece CHP’de değildir. Yeni partinin adalet getireceğine inanan tüm köylülerin hayalleri suya düşmüştür. Hükümetler ve devlet gerçekten de “Muzaffer Bey’lerin” çıkarı için vardır. Şu kısa pasajda ise, Muzaffer Bey’e karşı duran sınıfsal oydaşma ve onun tepkileri aktarılır:

Kahvedekilerin çoğu, zorba Muzaffer Bey’in şerrinden Yeni Parti’ye geçmiş, toprak sahibi köylüler, yarıcılar, üçte bircilerdi ki seçimi dört gözle bekliyorlardı. Partileri kazanırsa biliyorlardı yapacaklarını. Bir zamanlar Muzaffer Bey’in bir tarla yüzünden tokatladığı Hıdır oğlu Habip: -Cenabıallah, adaletini gösterse. Eh... o zaman biliyorum ben. (Kemal, 2003: 30)

Kuşkusuz aynı kitle, sonradan Muzaffer Bey’in Yeni Parti’ye geçişine de şaşkınlıkla bakacaktır.

4.5. *Kanlı topraklar ve zenginliğin inşası ya da Topal Nuri’nin önlenemez yükselişi*

Orhan Kemal’in romanlarının adlarının taşıdığı göndergenin çoğunlukla olgusal olduğunu söylemek mümkündür. Ele aldığımız mülkiyet kavramına denk gelen *Eskici Dükkânı*, *Hanımın Çifliği*, *Evlerden Biri*, vb. bunun somut örnekleridir. *Kanlı Topraklar* adlı romanı da, bu olguyu hem adıyla hem içeriğiyle sorgulayan en önemli yapıtlarından biridir. Roman-daki Topal Nuri, yazarın genel tercihinin aksine, bir anti-kahraman örneğidir ve hikâyeye onun desiseleriyle ilerler. Topal Nuri’nin kişiliğini belirleyen toplumsal hafıza ve tarih uzun uzun ele alınır. Nuri’nin kişiliği anlatılırken, yazar okuru Osmanlı-Türkiye tarihinin özlüce bir betimlenişine ve onun içindeki mülkiyet tutkusunun alttan alta nasıl belirleşine tanık tutar:

Kayseri’nin İncesu’yundan Çukurova’ya iş için çıkmış, hemşerilerinin arasına katıldığı 1912’lerde 10 yaşında var, yoktu. (...) 1914 Birinci Büyük Harp (...) 1918-19. Almanlarla birlikte yenilmişiz (...) Yerlilerin ‘Kaç Kaç’ dedikleri, Fransız’dan atlar, eşekler, arabalarla kaçışlarına bomboş gözlerle baktı o. Ermeni yanında Dikran oldu, Rum yanında Dimitri. (...) Ermeni, Rum patron, ustabaşılar yanında zanaatın çeşidini belledi. (Kemal, 1972: 12-13)

Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp yerine cumhuriyet ilan edildiğinden beri ülkede çok hızlı değişimler olmuş ve Topal Nuri bu süreçte, sahtekârca bin bir kılığa girerek kendi çıkarını kollamayı bilmiştir:

Fes atılmış, kalpak atılmış, şapka giyilmişti. Sağdan sola eski yazı yerine soldan sağa yazılan Latin harflerinin milli alfabesine bırakmıştı. Daha pek çok yenilik. Topal Nuri bunların hiçbirini yadırgamadığı halde, yadırgamayanların arasında dolaşmayı, onlar gibi beş vakit namaz, niyaz, tenhalarda onlar gibi inkılâplara fısıltıyla atıp tutmayı uygun bulmuştu. Çünkü fabrikatörler, büyük toprak sahipleri, tüccarlar öyle yapıyorlardı”. (Kemal, 1972: 14-15, 18)

Romanda egemen üretim ilişkisini temsil eden Nedim Ağa'nın da fabrika dahil, elindeki mallara nasıl ulaştığı anlatılır. Ermeni tehciri konusu roman boyunca tüm hırs ve el koyma eylemlerinin neredeyse temelini oluşturur. Böylece Nedim Ağa'nın emek vererek veya tesadüfen bir zenginliğe ulaşmadığı vurgulanıp, ağayı destekleyen devlet-parti mekanizması da ortaya konur. Üstelik Nedim Ağa'nın zannedilen mülkün gerçekte tehcir malı olduğu resmî ağızdan itiraf edilir:

Particilerin elinde bir çeşit Demokles'in kılıcıydı bu fabrika. Kafaları kızdı mı elinden alıverecekler gibi geliyor, geceleri uykuları kaçırıyordu. (...) Bir gün buna benzer bir balo bileti yüzünden, parti il başkanı) '-Ulan yazının yarım pabuçlusu,' demişti. 'Çukurova'ya ayağının çarığıyla gelip, yıllar yılı omzunda halı dolaştığın günleri ne çabuk unuttun? Bu fabrikayı baban mı yaptırdıydı? Ermeni malı. Partimizin sayesinde eline geçirip palazlanınca, sana onu temin edenlere karşı yan mı çiziyorsun? Kafamı kızdırma, bir kulpunu bulup elinden alıveririm ha!'. (Kemal, 1972: 19-20)

Sınıfsal olarak aynı kulvarda yer alan Topal Nuri ile Kantarcı Mustafa arasındaki belirgin fark, Nuri'nin dizginlenemez hırsı ve egemenlerle kurduğu ilişkidir. Topal Nuri'nin rahatça çalabilmesi için Kantarcı'nın aşırı dürüstlüğünden vazgeçmesi gerekir. Aşağıdaki pasaj Kantarcı'nın hafızası üzerinden toplumsal değerlerini yitirişini ve zorbalıkla mülkiyetin el değiştirmesini anlatılır:

[Kantarcı:]- Millî Mücadele'den sonra Allah Allah, millet bir saldırdı Ermeni, Rumlardan kalan mallara deme gitsin. Bir ticaret, bir bezirgânlıktır gitti. Kimse kimsenin dilinden anlamıyor, canım desen, canın çıksın diyorlardı. Ne bileyim. Analarımızı, bacılarımızı yitirip memleketimize bir döndük ki, vay anam vay!" (Kemal, 1972: 99)

Nedim Ağa'nın zenginliğe nasıl ulaştıkları, ne tür dalaverelerle mülk tuttuklarıyla ilgili anlattıkları ise, yine tarihsel gerçekleri dikkate almayı gerektirir. Bununla birlikte, "çalacaksınız!" diyen Nuri'nin Kantarcı'ya anlattıkları da, yabancı malına nasıl çöreklenildiğini ve vaziyetin geldiği aşamayı gösterir:

Topal Nuri başını salladı:

- '(...) Bunlar Kayseri köylülerinden her yıl Çukurova'ya yüzlerce inenlerden... Bu Nedim Ağa onlardan işte. O zaman malum ya, Ermeniler, Rumlar ticareti ellerine almış. Osmanlı'yı veryansın soyuyorlar. Derken Sultan Hamit'i indiriyorlar. Meşrutiyet. İttihat ve Terakki. Millî zengin yetiştirme modası. Ardından Ermeni Tehciri. Bu Nedim'in patronu çorbacı da Ermeni ya, kaçacak Türkiye'den aman Nedim demiş, ben seni severim mert adamsın, sen mallarımın başına geç. Benim yerime işleri idare et. Ye, iç, helal olsun. Bana da ne gönderirsen artık (...).

-Sonra heriflere hakkını göndermiş mi?

-Sen olsan gönderir miydin? (...) Çalacaksın Mustafa!' (Kemal, 1972: 100-101-102-103)

Topal Nuri, zengin olmak peşindedir. Bunun için alt edeceği kim varsa sırayla ya onları zora sokar ya da ortadan kaldırır. Özendiği kişiler Çukurova ağalarıdır. Romanda, o dönemde "toprak" olgusunun, dolayısıyla toprak mülkiyetinin ekonomik ilişkilerde tuttuğu önemli yer anlatılır. Nuri'nin ulaşmak istediği yer "toprak ağalığı"dır:

Zenginlik buydu. İnsan topraktan şaşmayacak. Toprağa, uçsuz bucaksız toprağa sahip olacaktı. Evet, fabrika da topraktan geri kalmazdı ama, hayır, toprak başkaydı (...) O yağmadan hissesine düşeni alamamıştı. Ne yapacaktı? Pamuk tüccarlığı, evet ama hayır, asıl topraktı, toprak! Koskoca Nedim Ağa gibi fabrikatörler de neden toprağa heves ediyorlardı? Çünkü toprak kokmaz, eskiyip bozulmaz, yangında yanmazdı. (Kemal,1972: 220)

Romanın kritik ve ilginç bir diğer karakteri de, bir zamanlar paşa soyundan gelen Paşazade Hakkı Bey'dir. Elindeki sayısız tapu geçmişte valilik yapmış atalarından kalmıştır. Avrupa'da sanat eğitimi görmüş bu kişinin elindeki tapulara ulaşmak herkesin hedefidir:

Uydurma Paşazade (...) kalın kurşunî bulutların altında ıpsıslak uzanan uçsuz bucaksız tarlalara bakmakta olan gerçek Paşazade Hakkı Bey'e göz ucuyla bakıyordu arada. Şimdi onun yerinde olacaktı. Onun yerinde olsa da cebinde *Kanlı Topraklar*'ın tapusu bulunsaydı... 'Hayvan!' diye geçirdi". (Kemal, 1972: 288)

Paşazade Hakkı'ya göre, memleketi çepeçevre sarmış olan yalancılık hukuku insanlığı bu hale getirmiştir.

Sonuç ve genel değerlendirme

Orhan Kemal romanlarının mülkiyet kavramı bağlamında yalnızca 1930'lardan 1970'li yıllara kadar toplumda ne tür ilişkileri yapılandığı konusu değil, aynı zamanda Türkiye toplumsal hafızasında geniş bir yer tutan kimi siyasal olayların (Ermeni tehciri, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devreden etno-siyasal sorunlarla ilgili kimi bakıyeler, Yunanistan-Türkiye nüfus mübadelesi hadisesi, vb.) arka planına dair de tarihsel bir panorama sunan bilgi ve bulgular oldukça önemlidir. Bu nedenle, söz konusu romanlar, Türkiye'de mülkiyet tutkusu-toplumsal hafıza ilişkisini ekonomik bölüşüm ilişkileri ve bazı etnik ve siyasal çatışmalarla bir arada sunarken, söz konusu tercihin Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde ürettiği ötekilik konumlarına yönelik geliştirilen kimi kavram ve olgularla (yabancı düşmanlığı, etno-siyasal/etno-kültürel nefret söylemi, toplumsal adalet, barış ve birlikte yaşama sorunu, vb.) ilgili tartışma alanlarına da ışık tuttuğu söylenebilir.

Öte yandan, Orhan Kemal'in romanlarında 1930'lu yıllar Türkiye'sine yönelik yapılan gözlem ve yorumların, özellikle kırsal üretim araçlarına dayalı toprak mülkiyetinin, henüz tam olarak makine çağının güçlerine yenik düşmediği zamanların yaklaşan teknik devrimine ve haliyle söz konusu devrimin çok geçmeden toplumsal ve siyasal hayatta ne tür olaylara yol açacağına dair de kimi keskin öngörüler barındırdığı aşikardır. Sözgelimi toprak reformu gibi çok bariz siyasal bir uygulamanın bile toplumda sahiplik yapılarını bir gecede radikal biçimde nasıl değiştirdiği, dolayısıyla resmi yoldan zenginliğin nasıl el değiştirdiği konusu dikkate alınacak olursa, toplumsal ilişkilerin mimarisinde ve insan-mülk etkileşiminde gözle görülür somutlukta ne tür değişimlerin olduğu da kendiliğinden anlaşılabilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara gelince; bunları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak, yazarın erken dönem otobiyografik eserlerinden olan *Baba Evi ve Evlerden Biri* romanlarında, kutsal aile kavramı ve aile içi ilişkilerin, yerlerini doğallıktan ve çıkar gütmeyen saflıktan mülkiyetçi ideoloji tarafından maddileşmiş bir güvensizlik hissine bırakarak nasıl demistifiye edildiği, özellikle Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasındaki Millî Mücadele döneminde, savaşın kaybedenleri ve kazananlarının sermaye ve mülkiyetin niteliğinde yaşanan değişimlere bağlı olarak, roman karakterlerinin aile geçmişlerinden yola çıkılarak nasıl betimlendiği saptanan sonuçlar arasındadır. Çalışmada ayrıca; *Cemile* adlı romanda kırsal mülkiyet (deve, toprak, vb.) konusunun odağa alınarak söz konusu mülkiyet rejiminin gelişen makine çağının zinde güçleri tarafından yenilgiye uğratıldığı; *Eskici Dükkânı*'nda modern işyeri algılamasının eski ve köhnemiş zanaatları yerinden ederek, yeni yeni beliren üretim araçları mülkiyet biçimlerine (fabrika, iş yeri, işlik, vb.) koşut olarak, gündeme bir "kayıp geçmiş"/"kaybedilen varidat" meselesini getirdiği; *Hanımın Çiftliği* ve *Vukuat Var* adlı romanlarda sınıf atlama hayallerinin mülkiyet tutkusuyla daha da körüklenerek, sonrasında toprak işgallerine ve azınlık mallarının yağmasına yol açtığı; son olarak, *Kanlı Topraklar*'da ise, zenginliğin inşasına aracılık eden yeni üretim araçlarının ve bu araçlara sahipliğin yarattığı "fırsatçı" ve "yağmacı" birey tipine yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Özetle, çalışmada elde edilen sonuçları genelleştirilmiş bir çerçeve içinde ve bir tek cümleyle ifade etmek gerekirse; Orhan Kemal'in içerik analizine tabi tutulan romanlarında, tarihsel süreç içinde değişip dönüşen mülkiyet biçimlerinin farklı mülkiyet ilişkilerini de beraberinde getirdiği (toprak mülkiyetinden iş yeri ve fabrika mülkiyetine, vb.), bu durumun bireylerdeki eski mülkiyet algısı ve düşüncesini değiştirdiği, tüm bu etkilerin sonucunda ise, Türkiye toplumsal hafızasında farklı kişilik tipleri ve davranış örüntüleri belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Etik Kurul Kararı: Makale için Etik Kurul kararı gerekmemektedir.

Research and Publication Ethics Statement

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The authors followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makaledeki her iki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article

Two authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Support Statement (Optional)

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Teşekkür (İsteğe bağlı)

Acknowledgement (Optional)

Çıkar Beyanı

Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu söz konusu olmamıştır.

Statement of Interest

There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Coşkun, M. K. (2016). Orhan Kemal'in romanlarında toplumsal dönüşüm ve sınıflar. *Devrimci Marksizm*, 26, 19-46.
- Eyigün, R. Y. (2006). *Orhan Kemal'in hayatı, eserleri ve Orhan Kemal uyarlamalarının Türk sinemasındaki yeri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçe, O. (1994). İçerik çözümlemesi. *Turkuaz*.
- Hsieh, H. F. ve S. E. Shannon (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288.
- Kekeç, İ. (2020). Düşler ve düş kırıklıkları: Arzular ve fanteziler bağlamında Orhan Kemal'in *Evlerden Biri* romanı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (3), 279-294.
- Kemal, O. (2004). *Cemile*. Epsilon.
- Kemal, O. (2008). *El kızı*. Everest.
- Kemal, O. (1973). *Eskici dükkânı*. Cem.
- Kemal, O. (1989). *Vukuat var*. Tekin.
- Kemal, O. (2003). *Hanımın çiftliği*. Tekin.
- Kemal, O. (1972). *Kanlı topraklar*. Remzi.
- Kemal, O. (2010). *Evlerden biri*. Everest.
- Köse, H. (2019). *Dirlik sahibi ve mülksüzler: Mülkiyetçi/statükocu tapınmaya karşı yazınsal tertipler, sinemasal replikler*. Erişim: 18.08.2022, <https://ayrintidergi.com.tr/dirlik-sahibi-ile-mulksuzler-mulkiyetci-statukocu-tapinmaya-karsi-yazinsal-terkipler-sinemasal-replikler/>
- Marx, K. (2004). *Kapital cilt I*. (A. Bilgi, Çev.) Sol.
- Özerinç, E. (2010). *Orhan Kemal'in fabrika ve toprak işçilerini konu alan bereketli topraklar üzerinde, vukuat var ve hanımın çiftliği romanlarında yapı, tema ve anlatım*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Proudhon, P.-J. (2017). *Mülkiyet nedir?* (D. Çetinkasap, Çev.) İş Bankası Kültür.
- Rabelais, F. (2019). *Gargantua* (S. Eyüboğlu, A. Erhat, V. Günyol, Çev.) İş Bankası Kültür.
- Tolstoy, L. N. (2020). *İnsan neyle yaşar?* (K. Karasulu, Çev.) İş Bankası Kültür.

Vesek, M. (2012). *Kapitalizmin hapsettiği aile*. Erişim tarihi: 15.08.2022, <http://www.orhankemal.org/links2/984.htm>

Voltaire, F. M. A. (2005). *Candid ya da iyimserlik* (M. Can, Çev.) Bahar.

Yumuş, S. (2017). *Orhan Kemal romanlarında sosyal değerler*: [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).